

ГЕНОЦИДНИЙ – ГЕНОЦИДАЛЬНИЙ, АБО ПРО НАДЛИШКОВУ ПРИКМЕТНИКОВУ ВАРІАНТНІСТЬ У МОВНІЙ ПРАКТИЦІ СЬОГОДЕННЯ

Варіантність літературної норми, навіть у періоди активної розбудови українського словника, може бути надлишковим явищем. Показовим прикладом є функціонування в сучасних публіцистичних та науково-публіцистичних текстах паралельних словотвірних моделей прикметників *геноцидний* – *геноцидальний*, напр.: *Саме тому об'єктом злочину геноциду стала українська нація, для послаблення якої сталінський тоталітарний режим здійснив геноцидне винищення українського селянства як питому частину нації і джерело її духовної та матеріальної сили* (Дзеркало тижня, 24.11.2018); *У своєму виступі Тимоті Снайдер виокремив 6 основних ознак режиму, який веде геноцидальну політику... Підсумовуємо стисло пояснення Тимоті Снайдера. Він вважає, що геноцидальний режим застосовує деякі з таких прийомів: заперечує існування певної держави; заперечує існування народу; «дегуманізує» певний народ; заперечує геноциди минулого; підтримує ідею витіснення одних націй іншими; а також «постмодерний показник», коли суспільство настільки завантажують викривленою інформацією, що воно починає не помічати той геноцид, який здійснює* (Українська правда, 21.10.2022). Така варіантність історично зумовлена складними процесами внутрішньої адаптації прикметникових похідних від основ іншомовного походження. А.П. Грищенко наголошував, що на етапі входження у вжиток вони адаптовувалися, як і в інших слов'янських мовах, шляхом «вичленування в системі прикметникового словотвору гібридних за внутрішньою будовою суфіксів, які в багатьох випадках виділяються в морфемному складі відповідних прикметників тільки умовно, тому що твірні основи не співвідносяться з відповідними словозмінними іменними основами, тобто не виступають як так звані вільні морфеми. На основі нейтрального прикметникового суфікса **-н-** як виразно конститутивного словотворчого елемен-

та утворилися, зокрема, дериваційні форманти **-ичн-** (**-ічн-**), **-альн-**, (**-іальн-**), **-уальн-**, **-арн-** (**-ярн-**), **-ивн-** ...» (Словотвір сучасної української мови. Київ, 1979. С. 123–124). У процесі пристосування до внутрішніх законів мови варіантні похідні або розподібнювалися за значенням (напр. у галузі хімії: *колоїдний* як прикметник до *колоїд* (*колоїдний розчин, колоїдна хімія*) і *колоїдальний* – ‘який має властивості колоїду’), або внаслідок закону мовної економії один з них зникав як надлишковий. Так було для прикладу з варіантами початку ХХ ст. *фізичний* – *фізикальний*. Згодом у вжитку залишився варіант *фізичний*.

Слово *геноцид* і похідний від нього прикметник *геноцидний* стали невіддільною частиною мови публіцистики й надбанням словника чи не кожного сучасного пересічного мовця лише в ХХІ ст. внаслідок переосмислення історії та осягнення сучасних екзистенційних викликів нації. Словник української мови у 20 т., ураховуючи випрацювані століттями закономірності, фіксує єдине похідне слово *геноцидний* як ‘прикметник до геноцид’ (Т. ІІІ. Київ, 2012). Це прийнятна модель, яка відповідає словотвірній системі української літературної мови.

Прикладами надлишкової словотвірної варіантності є й інші аналогічні одиниці, напр. *екзистенційний* – *екзистенціальний*. Прийнятним із погляду літературної норми є прикметник *екзистенційний* як похідний від іменника *екзистенція*, напр.: *Деякі асоціації рекомендують екзистенційну чи деякі інші види гуманістичної терапії, але здебільшого у їх базі досліджень недостатньо матеріалів, аби їх повноцінно включили у рекомендації*, – пояснює Олександр Авдєєв (<https://tverezo.info/post/174282>, дата звернення: 25.06.2023); *Ірвін Ялом, що зробив великий внесок у розвиток «екзистенціальної терапії», також не розглядав її як окрему школу, проте вважав, що саме такий підхід може надати терапевтичним зустрічам більшої ефективності* (<https://tverezo.info/post/174282>, дата звернення: 25.06.2023). У науково-технічній термінології є багато надлишкових словотвірних варіантних термінологічних лексем із загальним значенням ‘призначений для будь-якої дії, названої твірною основою’, утворених від іменникових запозичених основ: *еліпсоїдний* – *еліпсоїдальний*, *диференційний* –

диференціальний, синусоїдний – синусоїдальний, пропорційний – пропорціональний, біномний – біноміальний (Сидоренко, <http://journalib.univ.kiev.ua>, дата звернення 28.09.2023). Правильними з погляду літературної норми є лексеми із суфіксами **-н-**, **-ійн-**. «Специфіка прикметників іншомовного походження на **-іональний**, – зазначає К.Г. Городенська, – полягає в тому, що суфікс **-н-**, за допомогою якого морфологічно освоювали запозичені основи з латинської та інших європейських мов, було приєднано до кількох словотворчих суфіксів цих мов, що спричинило появу в українській мові громіздкого за будовою форманта **-іональн-**, не властивого її словотвірній системі» (Городенська К. Г. Морфолого-словотвірне перевнормування запозичених прикметників в усталених словосполученнях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 1(43). С. 92–99).

Проте в науковій термінології деякі прикметникові моделі мають складні парадигмальні зв'язки. Напр. *функціональний* можна розглядати як результат колишнього пристосування за допомогою суфікса **-н-** прикметників іншомовного походження до морфологічної та словотвірної підсистем української літературної мови. За своєю структурою та значенням він може бути пов'язаний з іменниками *функціоналізм* і *функціонал*. Про неоднозначність тлумачення таких словотвірних явищ свідчить семантична диференціація термінів у науковому стилі, пор. *меридіанний* – прикметник від слова 'меридіан', *меридіональний* – 'який розташовується, іде, тягнеться до меридіана у напрямку з півночі на південь' (СУМ VIII: 160).

У складних випадках радимо перевіряти нормативність прикметникових похідних від основ іншомовного походження за словниками та граматиками сучасної української літературної мови.

Тетяна Коць